

Makale / Article

Geç Dönem Siyer Eserlerinden *Sübülü'l-hüdâ*'da Nübüvvet Öncesi Delâil ve İrhâsât Anlatımlarından Örnekler*

Mustafa Sezer**

Özet

Alâmâtü'n-nübüvve veya a'lâmü'n-nübüvve gibi ıstılahlarla da anılan ve kimi müelliflerce siyerin bir alt dalı olarak kabul gören delâil-irhâsât anlatımları, erken dönemlerde rivayet öbekleriyle kitaplarda bulunurken zaman içerisinde siyer eserlerinde müstakil bölümler halinde ve daha sistemli bir şekilde yer almaya başlamıştır. Delâil denince Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risâletine delâlet eden tüm olaylar anlaşılmıştır. Ancak bu hâdiselerin, nübüvveti öncesi hârikulâde olaylar şeklinde olması durumunda "âdeti delen" manasında "irhâs" tabiri kullanılmıştır. Siyer yazıcılığının zirve yaptığı Memlükler devrinde (1250-1517) bu tür anlatımların eserlerde siyerin hatta İslâm tarihinin başlangıç noktası olarak anlaşıldığı görülmüştür. Bu üslup ile eser veren âlimlerden biri de Şâmî'dir. Memlük devrinin son âlimlerinden sayılan Muhammed b. Yûsuf el-Sâlihî eş-Şâmî (ö. 942/1536) "ömrümün azığı" olarak nitelendirdiği meşhur eseri *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sireti hayri'l-ibâd*'ı hayatının son yıllarında tamamlayarak Hz. Peygamber konulu ansiklopedik bir telifi sonraki nesillere miras olarak bırakabilmiştir. Eser, siyer kronolojisini temel alsa da Hz. Peygamber konulu tüm rivayet ve haberleri belli bir tasnif ve düzen içerisinde okuyucuyla buluşturmaktadır. Eserde bu tasnifle yer alan temalardan biri de Hz. Peygamber'in nübüvvetini delillendirme amacıyla siyer eserlerinde yer alması gelenekselleşen delâil-irhâsât anlatımlarıdır. Şâmî, delâil ve irhâsât tabirlerinden ziyade fezâil ve âyât tabirlerini kullanmakta ve konu başlıklandırmalarını bu şekilde yapmaktadır.

Müellif, eserinin ilk bölümlerini bu tarz rivayet ve haberler ile onların yorumlarına ayırmaktadır. Şâmî'nin de devrinin siyer yazıcılığı anlayışına katılarak delâil anlatımlarını özellikle "hakikat-i Muhammediye" düşüncesini siyerin başlangıç noktası olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Müellif, delâil anlatımlarını doğumu öncesi; doğumu ve çocukluğu

* Bu makale, yazarın Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi Anabilim Dalı'nda tamamlanan *İçerik ve Yöntem Bakımından Şâmî'nin Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd Adh Eseri* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, mustafasezer@beun.edu.tr; orcid: 0000-0002-7319-6978.

anında yaşananlar; peygamberlik öncesi olanlar ve Mekke şehrinin faziletleri bağlamında sunulanlar olmak üzere farklı şekillerde sunmaktadır. Doğumu öncesindeki anlatılardan aynı zamanda eserin ilk konusu, Hz. Peygamber'in hakikatinin her şeyden önce yaratıldığı meselesidir. Bu konu *Sübülü'l-hüdâ*'da, erken dönemdeki müelliflerin eserlerinde bulunan rivayetlerle sunulmuş, daha sonra da tenbîhât bölümünde farklı görüşler eşliğinde ele alınmıştır. Şâmî, kendi düşüncesini belli âlimlerin görüşleriyle ifade ederek konuyu sonuçlandırmaktadır. Buna göre Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hakikati yönündeki rivayetler, ileride varlığının takdir edileceği şeklinde anlaşılmalıdır. Onun varlığı, tüm mahlûkâtın yaratılmasından önce risâletiyle var edilmiştir. Şâmî, başka rivayet ve haberlere de yer vererek delâil anlatımlarını doğumu öncesi diğer olaylarla sürdürmektedir. Bu bölümdeki rivayet ve haberlerin iyi bir tenkit süzgecinden geçirilmesi zaruretinden bahsedilebilir. Ayrıca ilgili bölümlerin abartılı ve apokrif anlatılar içerdiği endişesi, hadis uzmanlarının analizlerinde de görülmektedir. Eserde detaylı ele alınan konulardan biri de Fil olayı anlatımlarıdır. Bu bağlamda ilk dönem siyer yazarları, hâdiseyi tarihi bir vak'a şeklinde ele almaktadırlar. Dolayısıyla delâil edebiyatının siyer yazıcılığı sistematiğine daha sonradan dâhil olduğu söylenebilir. Şâmî'nin de içinde olduğu Makrîzî (ö. 845/1442), Süyûtî (ö. 911/1505) ve Kastallânî (ö. 923/1517) gibi müelliflerin Fil olayını ele alış amaçlarında da delâil temalı anlatım üslubu gözükmektedir. Fil olayı anlatımlarında da müellifin kaynak zenginliği dikkat çekmektedir. Bu manada siyer eserlerine ilâve olarak tefsir, hadis ve delâil alanında kaleme alınmış eserler ona kaynaklık teşkil etmektedir. Aynı şekilde anlatımlar esnasında Arap şiirinin kullanılması "eyyâmü'l-Arab" üslubu bakımından konuya zenginlik katmaktadır. Ancak bu bölümde de abartılı haberlerin varlığı göze çarpmaktadır.

Müellifin eserine koyduğu rivayetlerin ilgili eserlerde tespit edilebilmesi siyer yazıcılığı hususunda onun objektif ve tutarlı olduğunu göstermektedir. Müellif, eserinde Hz. Peygamber'in sütanesi Halîme'nin yanındayken göğsünün yarılması olayına da yer vermektedir. O, olayı öncelikle kronoloji temelli ele alarak tarihçi yönünü göstermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in şemâlinin anlatıldığı yerde de aynı konuyu ele almakta ve vücut özellikleri kapsamında düşünerek göğsüyle ilgili haberler başlığına ilâve etmektedir. Delâil-irhâsât anlatımlarının genelinde müellif Şâmî'nin geleneksel yaklaşıma sahip olduğu ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine işaret eden tüm rivayetleri fazla tenkit süzgecinden geçirmeden kabul etmeye meyilli olduğu görülmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, *Sübülü'l-hüdâ*'da yer alan delâil anlatımlarının genel manada neler olduğuna değinmekte, Hakikat-i Muhammediye, Şerh-i Sadr ve Fil Vak'ası gibi örneklere diğer siyer eserleriyle mukayeseli olarak yer vermektedir. Ayrıca çalışma, siyer yazıcılığında delâil-irhâsât türü haber ve rivayetlerin değerini de Şâmî'nin anlatımları üzerinden ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sübülü'l-hüdâ*, Şâmî, delâil, irhâsât, hakikat-i Muhammediye, şerh-i Sadr, Fil Vak'ası.

Extended Abstract

While the narrations of *dalāil-irkhāsāt*, which are also referred to with terms such as *alāmāt al-nubuwwa* or *a lām al-nubuwwa* and accepted as a sub-branch of the *sira* by some authors, were found in the books with narration groups in the early periods, their presentation became more systematic as time progressed. When *dalāil* is mentioned, all the events that point to the prophethood of the Prophet (pbuh) have been understood. However, if these episodes were in the form of extraordinary events before the prophethood, the term “*irkhās*” was used in the sense of “breaking the custom.” During the Mamluk period (1250-1517), when the writing of the *sira* was at its peak, it was seen that such narrations were understood as the starting point of the *sira* and even the history of Islām. One of the scholars who produced works in this style is Shāmī. Considered one of the last scholars of the Mamluk period, Muhammad b. Yūsuf al-Sālihi al-Shāmī (d. 942/1536) completed his famous work, *Subul al-hudā wa al-rashād fī sirati khayr al-‘ibād*, which he described as “the provisions of my life”, in the last years of his life. He was able to leave an encyclopaedic work on the Prophet as a legacy to the next generations. Although the work is based on the *sira* chronology, it brings together all the narrations and reports about the Prophet in a certain classification and order. One of the themes included in this classification is the traditional *dalāil-irkhāsāt* narratives that take place in the works of *sira* in order to prove the prophethood of the Prophet. Shāmī uses the terms *fadāil* and *āyāt* rather than the terms *dalāil* and *irkhāsāt*, and names their subject headings in this way.

The author devotes the first parts of his work to such narrations and their interpretations. It is understood that Shāmī also agreed with the understanding of *sira* writing of his time, and accepted the *dalāil* narratives, especially the idea of “the truth of Muhammad”, as the starting point of the *sira*. The author presents the *dalāil* narratives in different ways such as those before his birth, at birth and childhood; pre-prophethood and those presented in the context of the virtues of the city of Mecca. Among the narrations before his birth, the first subject of the work, is the matter of the fact that the Prophet’s truth (*haqiqa*) was created before everything else. This subject is presented with the narrations found in the works of the early period authors in *Subul al-hudā*, and then it is discussed in the section of *tanbihāt* with different views. Shāmī concludes the issue by expressing his own thoughts with the views of certain scholars. Accordingly, the narrations regarding the truth of the Prophet Muhammad (pbuh) should not be understood as that his existence will be decreed in the future. His existence was brought into existence with the attribution of his prophethood before the creation of all else. Shāmī continues his *dalāil* narratives with other events before the Prophet’s birth by including other narrations and reports. It can be said that the narrations and reports in this section need to be filtered through solid criticism. In addition, the concern that the relevant sections contain exaggerated and apocryphal narratives is also seen in the analyses of hadīth experts. One of the subjects discussed in detail in the work is the narratives of the Elephant Incident. In this context, the *sira* writers of the first period discuss the incident as a historical event. Therefore, it can be said that *dalāil* literature was later included in the systematic of *sira* writing. The *dalāil*-themed narration style is also seen in the aims of the authors such as Maqrīzī (d. 845/1442), Suyūti (d. 911/1505) and Qastallānī (d. 923/1517), including Shāmī, to discuss the Elephant event. The richness of the authors’ sources draws attention in the narratives of the elephant event. In this sense, in addition to the works of *sira*, the works

written in the field of *tafsīr*, hadith and *dalāil* are also used as a source. Likewise, the use of Arabic poetry during the narrative adds richness to the subject in terms of “*ayyāmu'l-‘Arab*” style. However, the presence of exaggerated reports in this section is striking.

The fact that the narrations that the author used in his work can be determined in the relevant works shows that he is objective and consistent in writing the *sīra*. The author also mentions the case of the Prophet’s chest being split during his stay with his wet nurse Halima. He shows his historian side by dealing with the event primarily based on chronology. He also deals with the same subject where the Prophet’s *shamāil* is described and adds it under the heading of reports about the splitting of his chest, considering it as a part of his physical characteristics. In the *dalāil-irkhāsāt* narratives, it is seen that the author Shāmī has a traditional approach and that he is inclined to accept all the narrations pointing to the prophethood of the Prophet without passing through much of criticism. This paper discusses the *dalāil* narratives in *Subul al-hudā* in general and gives examples such as *haqīqat al-Muhammediye*, *sharh al-sadr* and the Elephant Incident in comparison with other *sīra* works. In addition, the study deals with the value of *dalāil-irkhāsāt* type reports and narrations in the writing of the *sīra* through the narrative given by Shāmī.

Keywords: *Subul al-hudā*, Shāmī, *dalāil*, *irkhās*, *haqīqat al-Muhammadiyya*, Splitting of the chest, the Elephant Incident.

GİRİŞ

Erken devirlerden itibaren Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetinin ispatı sadedinde eserlerin telif edilmesi bir gelenek olmuştur. Muhtelif siyer eserlerinin nübüvvetin ispatı için yazdıkları konular delâil ve irhâsât adlarıyla bilinmiş ve bu sahada bazı eserler de telif edilmiştir. Bu çalışmada delâil ve irhâsât anlatımları temelinde Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî eş-Şâfî ed-Dımaşkî'nin *Sübülü'l-hüdâ* adlı eserinden (ö. 942/1536) örnekler sunulacaktır. Şâmî, Memlûkler'in (1250-1517) son dönemlerinde yetişmiş Şâm asıllı bir âlimdir. Mısır'ın 924/1517 yılında Osmanlılar tarafından fethedildiği ve Şâmî'nin de 942/1536 yılında vefât ettiği düşünüldüğünde o, Memlûkler Devleti'nin yıkılışından sonra on dokuz yıl daha yaşamıştır.

Şâmî'nin *Sübülü'l-hüdâ*'yı kaleme alışı Memlûklerin yıkılıp Mısır'a Osmanlıların ilk valilerini göndermeye başladığı bir döneme rastlamaktadır. Ancak onun yetiştiği ortam ve eser telif etme hususiyetleri bakımından Memlûk dönemi âlimlerinden olduğunu söylemek gerekir. Onun bir başka eseri olan *Ukûdu'l-cümân*'daki ifadelerinden, *Sübülü'l-hüdâ*'yı ömrünün son zamanlarında telif ettiği anlaşılmaktadır.¹

Şâmî'nin yetiştiği devirde İslâmî ilimler, genel ve kapsamlı olarak tahsil edilmekteydi. Bu yüzden dönemin âlimleri her alanda ihtisas sahibi olabiliyordu. Bu disiplinlerarası yapı, İslâmî ilimlerin birçoğuna vâkıf çok yönlü âlimlerin yetişmesini sağladı. Bunun sonucu olarak Memlûkler devrinde birçok ansiklopedist âlim yetişmiştir. Bu sebeple söz konusu dönem, bu tür kapsamlı eserlerin telif edilmesi cihetiyle "ansiklopediler çağı" olarak da tanınmaktadır. Moğol istilası sonrası Mısır'a göçen âlimlerin çok ve bir arada olması, medreselerin bu âlimlerin sunduğu eğitim modeliyle teşkilatlanması gibi sebepler bu tarz telif anlayışını yaygın hale getirmiş olmalıdır.² *Sübülü'l-hüdâ*'nın da siyer alanında kaleme alınmış ansiklopedik bir eser olduğu görülmektedir.

1 Mevlevî Muhammed Molla Abdülkâdir el-Efğânî, *Ukûdu'l-cümân fî menâkibi Ebî Hanîfete'n-Nu'mân Tahkîk ve Dirâse*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke 1979, 3, 9.

2 Memlûkler devri Mısır, Hıristiyan istilası sebebiyle Endülüs coğrafyasından; Moğol istilası sebebiyle de Irak ve Şâm bölgesinden gelen âlimlerle beslenerek İslâmî ilimler adına zengin bir dönemi yaşamıştır. Gelen âlimler beraberlerinde ilmi birikimlerini de taşımışlardır. Memlûk devlet adamları tarafından da desteklenen medrese ve diğer eğitim kurumları etrafında toplanan âlimler, akli ve nakli ilimleri öğrencilerine okutmuşlar, oluşan ilmi alışveriş, beraberinde kıymetli ve devasa eserlerin ortaya çıkmasını sonuçlandırmıştır. Velûd âlimlerce oluşturulan interdisipliner ve ansiklopedik eserler, dönemin telif geleneğini göstermektedir. İsmail Yiğit, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, 248.

Müellif Şâmî, “ömrümün azığı” diye tavsif ettiği bu eserinin tam adını, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd ve zikri fedâilîhi ve a'lâmi nübüvvetîhi ve ef'âlihî ve ahvâlihî fi'l-mebdei ve'l-meâd* diye isimlendirmiştir.³ *Sübülü'l-hüdâ*'nın bu şekilde adlandırılmasından Hz. Peygamber'in faziletleri, peygamberlik alâmetleri, ibadet hayatı, sosyal yaşama dair muameleleri, beşerî-nebevî halleri, dünyâ ve ahirete dair hayatıyla ilgili hususlardan bahsedildiği anlaşılmaktadır. Eserin adında geçen mebde ve meâd kavramlarıyla da Hz. Peygamber'in dünya ve ahiretteki yaşantısının konu edildiği böylece onun siyerin kapsamını sadece dünya yaşantısıyla sınırlı tutmadığı görülmektedir. Onun bu kavramlarla siyere ilâhî bir ezeliyet ve ebedilik anlamı kazandırdığı ve böylece onu metafizik bir boyuta taşıdığı söylenebilir.

Sübülü'l-hüdâ, dönemine kadar gelişen siyer telif anlayışlarının sonucunda ortaya konmuş bir eserdir. Onun bu ansiklopedik siyer eserinde kendi dönemine kadar gelen kronolojik siyer yazma geleneği ile Hz. Peygamber temelinde onunla ilgili siyasî, sosyal uygulamalarını ve halkî-hulkî tüm sıfat ve şemâilini, mu'cizelerini hatta çevresindeki biyografileri konu edinen kapsamlı bir siyer yazma usulünü benimsediği görülmektedir. Eserin adlandırılmasında da yer alan ve bizzat kitapta bölümler halinde işlenen delâil, irhâsât, şemâil, meğâzî, fezâil, hasâis, mu'cizat ve tıbb-ı Nebevî gibi konular, Şâmî'nin siyer yazıcılığındaki ana temalarıdır.

Şâmî'nin yaşadığı dönem ve *Sübülü'l-hüdâ* hakkında verilen bu bilgilerden sonra çalışmanın esasını teşkil eden ve eserde yer alan Hz. Peygamber'in nübüvveti öncesinde delâil-irhâsât anlatımlarının mahiyetini ve eserdeki bazı örneklerini sunmak olacaktır. Siyer ilminde delâil veya delâilü'n-nübüvve denildiğinde Resûlullâh'ın (s.a.v.) peygamberlik alâmetleri anlaşılır. Nübüvvetin ispatı mahiyetinde sunulan bu olaylar, Hz. Peygamber'in risâletine alâmet ve delil olarak sunulmuştur.⁴ Daha özelde ise irhâsât türü hâdiseler, Hz. Peygamber'in doğumu öncesinde, doğumu sırasında veya bi'seti öncesinde gerçekleşmiş olağanüstü olaylara verilen bir isimlendirmedir. Bu tariftan anlaşılacağı üzere kavram, mu'cize teriminden farklı bir anlama sahiptir. Delâilü'n-nübüvve edebiyâtı ise bu alanda yazılmış eserleri konu edinir. A'lâmü'n-nübüvve, alâmâtü'n-nübüvve gibi kavramlar da eş anlamlı terimlerdir.⁵ İrhâsât, irhâs kelimesinin çoğuludur. Sözlükte delmek, yırtmak

3 Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd* (nşr. Âdil Ahmed-Ali Muhammed), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993, I, 5.

4 Delâil kavramı hakkında detaylı bilgi için bk. Şemsettin Kırış, *Beyhakî ve Delâilü'n-nübüvve'si*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE Temel İslâm Bilimleri ABD Hadis BD, Konya 2009, 10-16.

5 Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013, 54; Şaban Özkavukçu, *Siyer Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, 108; Yusuf Şevki Yavuz, “Delâilü'n-Nübüvve”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 115-117.

ve aşmak anlamlarına gelmektedir.⁶ Kâinattaki sünnetullâhın Allah'ın izni ve kudretiyle değişebileceği inancından türeyen bir sözcüktür. Siyerde irhâsât, nübüvvetle görevlendirilmeden önce peygamberlerden sâdır olan hârikulâde olayları ifade eder.⁷ Neticede delâil ve irhâsâtın Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat sadedinde kullanılan yakın anlamlı kelimeler olduğu söylenebilir.

Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd* adlı kapsamlı siyer külliyyatında delâil türünden haberlere yer vermekte, ancak ıstılâhî açıdan “delâil-irhâsât” gibi ifadeleri nadiren kullanmaktadır.⁸ Eserinde bu bahislere “el-Fedâil ve'l-âyât kable mevlidihî/Hz. Peygamber'in doğumu öncesi faziletleri ve nübüvvetine dair deliller” başlığını koymasından, delâil sözcüğünü “âyet” veya “fazilet” anlamında kullandığı anlaşılmaktadır.⁹ *Sübülü'l-hüdâ*'da delâil-irhâsât haberlerinin bir bütün olarak irdelenmediği görülmektedir. Bu tür rivayetler eserde, dört şekilde yer almaktadır: Birincisi, doğumu öncesi fazilet ve âyetler;¹⁰ ikincisi, Mekke şehrinin faziletleriyle birlikte sunulan üstünlük ve deliller;¹¹ üçüncüsü, doğumu ve çocukluğu anında vuku bulan harikulade haller;¹² dördüncüsü ise peygamberlik öncesi meydana gelen hâdiselerdir.¹³

Şâmî, çoğunlukla¹⁴ peygamberlik alâmetleri sayılan ve doğumundan önce meydana gelen üstünlüklere eserinin ilk cildinde yer verir. Böylece bu bahis, eserde işlenen ilk bölüm olmuştur.¹⁵ Şâmî, bu kısmı, “Hz. Peygamber'in doğumundan önce meydana gelen bazı fazilet ve âyetler” şeklinde isimlendirir. Bu konunun alt başlıkları eserde şu şekilde yer alır: Allah'ın onu yaratılış bakımından ilk

6 İbn Manzûr Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1993, VII, 44; el-Firûzâbâdi, *el-Kâmûsu'l-muhîd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005, 621.

7 Şaban Özkavukçu, *Siyer Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 217-218; M. Sait Özervarlı, “Hârikulâde”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 447; Mustafa Akman, “Hakikat-ı Muhammedî Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Referanslarını Aktaran İki Kaynak ve Müellifleri”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, 2, 107-131.

8 Şâmî, konu başlıklarında olmasa da “irhâs” ıstılâhını eserinde kullanmakta ve tarifini yapmaktadır. Bk. Şâmî, I, 214; II, 238; VI, 255; IX, 405.

9 Âyet kavramı delil manasında da kullanılmaktadır. Bk. Rûm, 30/20-25; İsrâ, 17/12.

10 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 68-138.

11 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 139-228.

12 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 325-399.

13 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, II, 120-174.

14 Şâmî, delâil-irhâsât türü haberlere az da olsa eserinin başka bölümlerinde de yer verir.

15 Eserde bu şekilde bir kronolojinin takip edilmesi, müellifin tasavvuruna göre nübüvvet alâmetleri anlatımlarının siyer ilminin başlangıç noktası olduğunu göstermektedir. Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 68-138.

peygamber olarak şereflendirmesi,¹⁶ Hz. Âdem ve tüm mevcudatın onun hatırına yaratılması,¹⁷ onun peygamberliğinin Hz. Âdem'in ruhuna üflenmeden önce olması,¹⁸ Allah'ın herkesten önce ondan söz alarak kıymet biçmesi,¹⁹ isminin arşın ve melekût âlemindeki yerlerin üzerine Allah'ın adıyla beraber yazılı halde bulunması ve eski bir taşın üzerinde isminin nakşedilmiş bir halde olması,²⁰ Hz. Âdem ve diğer peygamberlerden ona iman etmeleri ve peygamberliği zamanında gönderilmeleri durumunda ona yardım etmeleri hususunda söz alınması,²¹ Hz. İbrâhim'in ona duası ve bunun âline bildirilmesi, bazı eski kitaplarda onun faziletlerinin ve menkıbelerinin zikredilmesi, haham, râhip ve kâhinlerin ahir zamanda onun gönderileceğini haber vermeleri,²² onun peygamber olarak gönderileceğine işaret eden rüyalar²³ ve sûretinin diğer peygamberlerin sûretleriyle beraber bulunması.²⁴

Bu çalışmada *Sübülü'l-hüdâ*'da bulunan bazı nübüvvet öncesi delâil ve irhâsât türü haberlerin ne şekilde kullanıldığı gösterilecek ve söz konusu rivayetlerin nasıl ele alındığı diğer siyer eserleriyle mukayeseli olarak değerlendirilecektir.

1. Hakikat-i Muhammediye Anlayışı

Sübülü'l-hüdâ'da delâil nitelikli haberlerin yer aldığı bu kısmın "Hakikat-i Muhammediye" düşüncesiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Söz konusu anlayışa göre Hz. Peygamber'in cismânî mevcudiyetine ilâveten bir de manevî varlığı vardır. Allah'tan başka hiçbir şey yokken hakikat-i Muhammediye mevcuttur ve âlemin var olma gayesi bu hakikattir.²⁵ Şâmî'nin de içinde bulunduğu birçok siyer müellifine göre hakikat-i Muhammediye, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin başlangıcına işaret eder.²⁶ Dolayısıyla bu yaklaşım, başlangıcı ifade etmesi bağlamında siyer ve tarih ilmiyle ilişkilendirilmiştir.

16 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 68.

17 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 74.

18 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 77.

19 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 83.

20 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 85.

21 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 90.

22 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 103.

23 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 130.

24 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 135.

25 Mehmet Canbulat, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, "Hakikat-i Muhammediye", DİB Yayınları, Ankara 2010, 218; Mehmet Demirci, "Hakikat-i Muhammediye", *DİA*, XV, İstanbul 1997, 179-180.

26 Siyer yazarlarının "Hakikat-i Muhammediye" ile ilgili görüşlerine aşağıda daha detaylı yer verilecektir.

Hakikat-i Muhammediye inancı, *Sübülü'l-hüdâ*'da delâil kapsamında bir konudur. Nitekim Şâmî konuyla ilgili rivayetleri İbn Sa'd (ö. 230/845), Ebû Nuaym (ö. 430/1038), Süyûtî (ö. 911/1505) ve Kastallânî (ö. 923/1517) gibi müelliflerden nakleder. İbn Sa'd bu anlayışa öncü bir rivayet olduğu görülen "İnsanların yaratılış bakımından ilki, diriltirme bakımından ise sonuncusuyum" rivayetini, "Hz. Peygamber'in Nübüvveti" başlığı altında nakledip "Peygamberlik Alâmetleri" konusuna giriş yapar.²⁷ Ebû Nuaym bu rivayeti, "Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesi" bâbında rivayet eder.²⁸ Süyûtî, *Sübülü'l-hüdâ*'da da yer alan "Hz. Âdem ruh ve cesed halinde iken ben peygamberdim" rivayetini Hz. Peygamber'in tüm peygamberlere önceliğinin ona has özelliklerden olması kapsamında ele alır.²⁹ Kastallânî de aynı rivayeti "Allah'ın Hz. Peygamber'i tüm peygamberlerden önce yaratarak şerefliendirmesi ve huzurunda ona risâlet berâtını vermesi" adlı başlığın içinde sunar.³⁰

Şâmî bu bölümün muhtevasıyla ilgili rivayetleri, çeşitli âlimlerin şerh ve izahlarıyla birlikte aktarır. Nitekim Hz. Peygamber'in tüm mevcudattan önce yaratılması, Gazzâlî (ö. 505/1111) tarafından varlığının takdir edilmesi olarak yorumlanmıştır. Çünkü Hz. Peygamber, henüz annesi tarafından dünyaya getirilmemiştir ve mevcut değildir, kemâlâtı ve gayeleri ise ezelde takdir edilmiştir.³¹ Şâmî, Gazzâlî'nin bu düşüncesine cevap olarak gerekli izahların ileride yer alacağını söyler.³²

Sübülü'l-hüdâ'da, Hz. Peygamber'in henüz Hz. Âdem'e ruh üflenirken peygamber olarak bulunması veya ileride bu görevi üstleneceği düşüncesi bağlamında şu görüşlere yer verilmektedir. Sübkî'ye (ö. 756/1355) göre Hz. Peygamber'in ruhunun önce yaratıldığı, vücudunun ise sonra yaratılacağı ifade edilmektedir. Kimi sūfilere göre ise Hz. Peygamber'in yaratılış anında peygamber olarak tayin edilmesi, eflâkin hareketiyle gayb âleminde şuhûd âlemine geçişi

27 İbn Sa'd Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 119.

28 Ebû Nuaym el-İsfahânî Ahmed b. Abdullâh, *Delâilü'n-nübüvve*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1986, I, 39-42.

29 Süyûtî Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tz, I, 7-11.

30 Kastallânî Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minâhi'l-Muhammediyye*, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire tz, I, 37, 42.

31 Gazzâlî Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, *el-Fusûl fi'l-es'ileti ve ecvibetihâ*, ed-Dâru'l-Mısıriyye'l-Lübnâniyye, Beyrut/Kahire 1991, 54-55.

32 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 71. Bu bölümün üçüncü bâbında müellifin bahsettiği İmâm Gazzâlî'ye cevaplar yer almaktadır. Burada Hz. Peygamber'in tüm peygamberlerden önce yaratılışının ve ona o esnada risâlet verililişinin hakikî olduğu anlatılmaktadır. Bk. *Sübülü'l-hüdâ*, I, 81-82.

anlamındadır.³³ *el-Mevâhib*'de de benzer anlatımlar yer alır.³⁴ Ancak Makrîzî (ö. 845/1442), Hz. Peygamber'in Hz. Âdem'den evvel yaratılışını, şeriatının takdir/tayin edilişi olarak yorumlamaktadır.³⁵ Süyûtî de "Hz. Peygamber'in tüm peygamberlerden önce yaratılması, nübüvvete ehliyet kesbetmesi şeklinde anlaşılmalıdır" demektedir.³⁶ İbn Sa'd'da ise sadece bu konuyla ilgili rivayetler serdedilmektedir.³⁷ Şâmî, bu rivayet ve görüşleri zikrettikten sonra hakikat-i Muhammediye anlayışını Sübkî'nin izahlarıyla detaylandırmaktadır. Buna göre Allah, vücutları olmadan bazı hakikatleri yaratmakta, mahiyetini ise yalnız kendisi bilmektedir. O, dilediği zaman bu hakikatleri meydana getirebilir. Böylece, Hz. Peygamber'in hakikatini her şeyden önce yaratmış ve zamanı gelince onu insanlığa Resûl olarak göndermiştir.³⁸ Dolayısıyla *Sübülü'l-hüdâ*'da yer alan bu tür kelâmî anlatım ve tartışmalar, siyer ve tarih ekseninden bir uzaklaşma olarak düşünülebilir. Bu yüzden modern dönemde delâil kapsamında yer alan söz konusu haberlerin siyerde bulunması sorgulanabilir. Diğer taraftan Şâmî'nin de içinde bulunduğu dönemin müelliflerine göre bu anlayışın, siyerin başlangıç noktası kabul edilmesinden kaynaklandığı sonucuna varılabilir. Ayrıca *Sübülü'l-hüdâ*'da hakikat-i Muhammediye rivayetleri çoğu zaman sıhhatleri açısından tenkit edilmeden yer almaktadır. Ancak hadis bilgileri tarafından bu tür haberlere ihtiyatla yaklaşıldığı bilinen bir durumdur.³⁹

Şâmî'nin zikri geçen rivayetleri konu temelli olarak belli bir tasnifle eserine alması, mevzuyla ilgili tüm rivayetleri toplama ve derleme hususiyetiyle bağlantılıdır. Siyer anlatımlarında bu tür haberlerin azaltılması, daha gerçekçi bir peygamber algısının tesisi bakımından önemlidir. Çünkü haberlerin senet ve metin tenkidine tâbi tutulması, içeriklerindeki birtakım mübalağacı anlayışları; diğer dinlerin haber ve anlatılarından etkilenme gibi sorunları en aza indirecektir. Aynı şekilde delâil haberleri kapsamında *Sübülü'l-hüdâ*'da yer alan, bitki ve bazı kıymetli taşlarda kelime-i tevhidin yazılı olması ve Hz. Peygamber'in portresinin diğer peygamberlerinkilerle birlikte bir sandukçede bulunması gibi rivayetler

33 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 81.

34 Kastallânî, *el-Mevâhib*, II, 524.

35 Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Alî, *İmtâu'l-esmâ' bi-mâ li'n-Nebiyyi mine'l-ahvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ'*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysi, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1999, III, 119-120.

36 Süyûtî, *el-Hasâis*, I, 9-11.

37 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 118-119.

38 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 81.

39 Hadis bilgilerinin bu içerikteki haberlerle ilgili yaklaşımları için bk. Sehâvî Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahmân, *el-Ecvibetü'l-Merdiyye fî mâ Süile's-Sehâviyyü anhu mine'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye*, Dâru'r-Râye, Amman 1997, I, 166-169.

de bu tür haberler kapsamındadır.⁴⁰ Bu alandaki kimi nakillerin tarihî gerçeklik açısından iyi kritik edilmesi gerekmektedir.⁴¹

2. Fil Hâdisesi

Hiz. Peygamber'in nübüvveti öncesi gerçekleşen ve onun risâletine delil olarak kabul edilen önemli olaylardan biri de Fil hâdisesidir. *Sübülü'l-hüdâ*'da bu vak'a detaylı olarak ele alınmıştır.⁴² Eserde Fil vak'ası anlatımlarının, diğer siyer kaynaklarıyla kıyaslanarak incelenmesi, delâil haberlerinin siyer yazıcılığındaki yerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu anlatımlar, ilk dönem teliflerinde parçali ve dağınık bir şekilde yer almaktadır. Fil hâdisesini anlatan İbn İshâk (ö. 151/768), çoğu müteahhir eserde delâil kapsamında değerlendirilen bu konuyu eyyâmü'l-Arab üslubuyla ele almaktadır. Onun nakillerine göre Ebrehe, Arap yarımadası üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan bir kraldır. Daha sonra İbn İshâk, olayın detaylarını muhtasar bir şekilde zikretmektedir. O, ilgili şiirleri serdetmeden önce Fil süresini nakletmekle yetinmekte ve sadece burada hâdisenin Hiz. Peygamber'in bi'setiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Neticede İbn İshâk, Fil vak'asının delâil nitelikli bir haber olduğunu öne çıkarmamaktadır.⁴³ İbn Sa'd aynı olayı, Abdülmuttalib'in biyografisi bağlamında zikretmektedir. Burada Fil vak'ası, onun Ebrehe'den develerini geriye istemesi sadedinde kısaca anlatılmakta ve hâdiseye aynı şekilde delâil teması yüklenmemektedir.⁴⁴ Belâzürî (ö. 279/892-93), olayı delâil temelli olmadan bir başlık altında bütüncül olarak anlatmaktadır.⁴⁵ Taberî de (ö. 310/923) Yemen bölgesine hükümler olan kralların haberleri bölümünde Fil olayından uzunca bahsetmektedir. Taberî'nin Fil vak'asına delâil teması vermekten ziyade tarihî bir olay olarak baktığı anlaşılmaktadır.⁴⁶

40 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 85-89, 135-138.

41 Örneğin Hiz. Ebûbekir zamanında gerçekleştiği öne sürülen Rum İmparatoru Herakleios ile görüşme esnasında bir sandukçeden tüm peygamberlerin resimlerinin imparator tarafından sahâbi Hişâm b. el-Âs'a ve beraberindeki heyete gösterilmesi tarihî gerçeklik bakımından ilginç bir rivayettir. Detaylar için bk. Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 135-138.

42 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 214-228.

43 İbn İshâk Muhammed, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2009, 40-49; İbn Hişâm Abdülmelik, *es-Sîre*, thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrâhîm el-Ebyârî-Abdülhafız eş-Şelebî, Mektebetü Mustafa el-Bâyî, Mısır 1955, 43-54.

44 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 73-74.

45 Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ, *Ensâbü'l-eşraf*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1996, I, 67-69.

46 Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târihu'r-rûsul ve'l-mülûk*, Dâru't-Türâs, Beyrut 1967, II, 135-154.

Fil hâdisesi, delâilü'n-nübüvve eserlerinde de rivayetler halinde nakledilmekte ancak bu rivayetlerin toplanma gayesinin Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu eserlerdeki tüm başlıkları, telif sebebinden de anlaşılacağı üzere bunu hedeflemektedir.⁴⁷ Daha geç dönem yazarları olan Makrîzî, Süyûtî ve Kastallânî Fil hâdisesinin delâil ve irhâsât kabilinden olduğunu açıkça dile getirmektedirler.⁴⁸ Müelliflerin Fil olayını ele alış tarzları, delâil ve irhâsât yaklaşımlarını yansıtmaktadır. İlk dönem siyer eserlerinde delâil haberlerinin nübüvvetin ispatı sadedinde ele alınmadığı, tarihî olayların serdi gayesiyle zikredildiği görülmektedir. Buradan bu tür rivayetlerin belli bir tasnife dayalı olarak zamanla siyer yazıcılığına dâhil olduğu anlaşılmaktadır.

Şâmî, Fil vak'asını "Mekke'nin Faziletleri" konusundaki "Fil ashâbının helâk edilişi" başlığında ele almaktadır.⁴⁹ Onların helâk edilmesinin Hz. Peygamber ve Mekke şehrinin şereflendirilmesi anlamını taşıdığını ifade etmektedir. Şâmî, başlıkta konuya muhtasar olarak değineceğini söyler. O, olayı daha çok kendisi hikâye etmekte, sık sık önceki müelliflerden aynıyla nakiller de yapmaktadır. Aktarımda bulduklarından önemli bir kısmının ilk dönem yazarları olduğu görülmektedir. İbnü's-Sâib el-Kelbî (ö. 146/763), Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), İbn İshâk (ö. 151/768), Vâkıdî (ö. 207/823), Saïd b. Mansûr (ö. 227/842), İbn Sa'd (ö. 230/845), Abd b. Humeyd (ö. 249/863-64), Belâzürî (ö. 279/892-93), Firyâbî (ö. 301/913), Taberî (ö. 310/923), Zeccâc (ö. 311/923), İbnü'l-Münzir (ö. 318/930), İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938), Ebû Nuaym (ö. 430/1038), Mâverdi (ö. 450/1058), Beyhakî (ö. 458/1066), İbn Merdüye (ö. 410/1020), Ahmed el-Azefî (ö. 633/1236) onun Fil vak'asındaki kaynaklarıdır.

Şâmî, Fil olayını ihtisar edeceğini ifade etse de diğer eserlerle kıyaslandığında bunu yapamadığı söylenebilir. O, öncelikle Ebrehe'nin Yemen'de hükümlerini oluşturan hikâyesini ve Kulley's adındaki tapınağı inşa etme sürecini kaynak vermeden anlatmaktadır. Şâmî'nin kaynak zikretmeden bir olayı nakletmesi *Sübülü'l-hüdâ'*da nadir görülen bir durumdur. Bunun sebebi onun da belirttiği gibi Fil olayıyla ilgili nakillerin nesilden nesile aktarılan mütevâtir haber kabul edilmesinden olmalıdır. Şâmî, Kulley's'in kirletilmesi hâdisesini ise nakillerle ele almaktadır. Bu nakillerde yer alan İbn İshâk rivayetine göre Araplardan biri Kulley's'i def-i hâcette bulunarak kirletmiştir.⁵⁰ İbn Sa'd'a göre Nüfeyl adında

47 Beyhakî Ahmed b. el-Hüseyn, *Delâilü'n-nübüvve*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984, 115-125; Ebû Nuaym, *Delâil*, I, 143-150.

48 Makrîzî, *İmtâ*, IV, 35, 63-65; Kastallânî, *el-Mevâhib*, I, 63-65; Süyûtî, *el-Hasâis*, I, 73-76.

49 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 214-228.

50 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 45.

bir adam, kible tarafına leş atarak pisletmiştir.⁵¹ Mukâtil'e göre ise Kureyşli bir grup genç Kulley's'in yakınında bir ateş yakmışlar, rüzgârlı bir gün olduğu için tapınak tutuşmuş ve çökmüştür.⁵² Sonrasında Şâmî, Fil olayına gidilen süreçte Ebrehe'nin Abdülmuttalib ile görüşmesi meselesini *ed-Dürrü'l-munazzam* adlı mevlid risalesinden bir nakille aktarmaktadır. Buna göre Abdülmuttalib, Ebrehe'nin huzuruna girince fillerden biri ona secde etmiş, Ebrehe bu vaziyet karşısında şaşırılmış ve kâhinlere bunun sebebini sormuştur. Kâhinler, filin bizzat ona değil bilâkis gözleri arasındaki nura secde ettiğini bildirmişlerdir.⁵³ Sonraki dönemlerde telif edilmiş bir mevlid risalesinde yer bulan bu haberin delâil kapsamında bir haber olduğu görülmektedir.

Şâmî, kaynaklarından detaylı bilgiler sunarak konuyu devam ettirmektedir. O, Abdülmuttalib'in Ebrehe ile karşılaşmasını İbnü's-Sâib ve Mukâtil'den ortak bir rivayetle zikretmektedir. Bu rivayette yer alan bazı önemli hâdiseler şu şekildedir: Abdülmuttalib, Ebrehe'ye Tihâme mülklerini vadetmiş ancak Ebrehe bunu kabul etmemiştir.⁵⁴ Mukâtil ve Beyhakî tarafından, Abdülmuttalib'e nispet edilen Allah'a yakarış içerikli bir şiir nakledilmiştir.⁵⁵ İbn İshâk'tan aktarılan bilgiye göre Ebrehe'nin saldırıdan vazgeçmemesi üzerine Abdülmuttalib, Kureyş'i hemen civardaki dağlara yönlendirmiş ve kendisi bir avuç Kureyşli ile beraber Kâbe'de duâ etmiştir.⁵⁶ Mukâtil'deki bilgiye göre de o, Mekke'de kalmaya devam etmiş, saldırı başladıktan sonra olayı takip etmek üzere dağlara çıkmıştır.⁵⁷

Şâmî, Taberî'den nakille fillerin tamamının saldırıda helâk olduğu⁵⁸, Mâverdi'den ise saldırıda bir veya sekiz fil bulunduğu gibi detaylara yer vermiştir.⁵⁹ Mukâtil'den filin Kâbe'yi tazim ettiği, ona doğru yürümediği veya boynundaki zincirlerle duvarlarını yıkmaya yeltendiği, gibi anlatımlar vardır.⁶⁰ İbn İshâk'ta da filin Kâbe istikametine yürümediği ve yıldızlardaki

51 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 73-74; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 216.

52 Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîr*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 2002, IV, 848. Ancak Mukâtil'deki anlatım, Şâmî'nin anlatımına yakın olsa da aynıdır denemez; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 216.

53 Ahmed b. Muhammed el-Azefî'nin (ö. 633/1235-36) bu eseri hakkında bk. Salâhuddîn el-Müneccid, *Mu'cem mâ ullife 'an Resûlillâh*, Dâru'l-Kitâbi'l-Cedid, Beyrut 1982, 23.

54 Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîr*, IV, 849; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 218.

55 Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîr*, IV, 850-851; Beyhakî, *Delâil*, I, 121; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 218-219.

56 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 50-51; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 219.

57 Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîr*, IV, 850; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 219.

58 Taberî, *Târîh*, II, 139; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 219.

59 Mâverdi Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, thk. Seyyid b. Abdülmaksûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tz, VI, 340; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 219.

60 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 219.

solgunluğun Fil ashâbına gelecek azaba yorulduğu ve sonucunda taşlanarak helâk oldukları gibi bilgiler detaylarıyla yer almaktadır.⁶¹ Aynı şekilde Zeccâc'dan filin yürümemesinde insanlara bir uyarı olduğu bilgisi aktarılmaktadır.⁶² Ebû Nuaym'da olayı betimleyen fil seyisinin ifadeleri yer almaktadır; buna göre hayvan bir hisse bağlı olarak yürümemiş, Muğammis bölgesinde azaba uğramışlar ve kimileri kurtulabilmişlerdir.⁶³ Ayrıca o, kuşların attığı taşların hususiyetlerini de söylemektedir.⁶⁴ Saîd b. Mansûr'a dayandırılan bir haberde ebâbil kuşlarının vasıfları yer almaktadır.⁶⁵ Abd b. Humeyd ve İbnü'l-Münzir'in haberine göre taşın isabet ettiği askere kaşıntı basıyor ve kaşıma ile etleri dökülüyordu.⁶⁶ Firyâbî, Abd b. Humeyd ve İbn Ebû Hâtim'de yer alan bilgilerde, kuşların deniz cihetinden geldiği, yarasalara veya yırtıcılara benzediği, beraberlerindeki taşların gayet büyük olduğu, herkese isabet ettiği ve hepsinin helâk olduğu yer almaktadır.⁶⁷ İbn İshâk, Vâkıdî, Ebû Nuaym ve Beyhakî, fillere seyislik yapan iki adamın kör ve kötürüm bir halde insanlardan yardım istediğini anlatmaktadır.⁶⁸ Ebû Nuaym ve İbn Merdüye, Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'nin evinde, bu taşlardan gördüğünü nakletmektedir.⁶⁹ İbn İshâk, herkesin helâk olmadığını bazılarının kaçmak için Nüfeyl'den yol hakkında bilgi istediğini anlatmaktadır.⁷⁰ Fil ashâbı ve Ebrehe'nin helâk oluşu ve Allah'ın gönderdiği bir sel ile de cüsselerin ortadan kaldırılışı anlatılarak kıssa nihyete erdirilmiştir. Burada Şâmî, Belâzürî'nin eserine aldığı Ebrehe'nin akıbetine işaret eden bir şiiri nakletmektedir.⁷¹ İbn İshâk'a dayandırılan bir başka habere göre ise Tübbâ'da⁷² Kâbe'ye karşı bir yıkma girişiminde bulunmuş, hastalandığı için bundan tevbe ederek vazgeçmiştir.⁷³

Görüldüğü üzere Şâmî'nin Fil olayı bağlamında eserinde yer verdiği rivayetlerin çoğu tespit edilebilmektedir. Ulaşılamayan diğer bir kısmı ise belki de

61 İbn İshâk, *es-Sîre*, 113; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 221.

62 Zeccâc İbrâhîm b. es-Seriyy, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhû*, thk. Abdülcelil Abduh Şelebî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1988, V, 363; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 220.

63 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 220.

64 Ebû Nuaym, *Delâil*, I, 149-150; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 221.

65 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 220-221.

66 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 221.

67 İbn Ebû Hâtim Abdurrahmân b. Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nizâr Mustafâ, Riyad 1998, X, 3465-3466.

68 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 57; Beyhakî, *Delâil*, I, 125; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 221.

69 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 221.

70 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 53; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 221-222.

71 Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 69; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 222.

72 Tübbâ: Yemen kralları için kullanılan bir lakaptır. Bk. Şaban Özkavukçu, *Siyer Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 435; Ömer Faruk Harman, "Tübbâ", *DİA*, Ankara 2012, XLI, 455-456.

73 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 23-26; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 223.

müellifin döneminde bilinen ve elindeki nüshalarda yer alan rivayetlerdi. Şâmî, Fil hâdisesinin arzında rivayetlerin takibini sırasıyla yapmış ve konu bütünlüğünü koruyabilmiştir. Fil vak'ası özelinde kullandığı nakiller çoğunlukla siyer ve tefsir rivayetleridir.⁷⁴ Şâmî, rivayetler arasında birbirine uymayan bilgileri herhangi bir şekilde tevil etmemiş, kaynaklarda yer aldığı şekliyle aktarmıştır.⁷⁵

Anahatlarıyla Kur'an'da yer alan bu kıssanın rivayetlerinde ise inanılması güç gözükten anlatımlar bulunmaktadır. Özellikle bir kısım tefsir eserlerinde yer alan ebâbil kuşlarının ve taşıdığı taşların büyüklükleri gibi tasvirlerde abartıların bulunduğu akla gelmektedir.⁷⁶ Şâmî'nin, bu haberleri ayırt etmeden eserine alması, esnek bir nakil anlayışına sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.⁷⁷ Diğer taraftan o, bu tür delâil haberlerini peygamberliğin ispatı noktasından önemli bulmakta ve siyer yazıcılığının kapsamında görmektedir.

3. Hz. Peygamber'in Bi'seti Öncesi Meydana Gelen Olaylar

Delâil haberleri bağlamında Şâmî, Hz. Peygamber'in doğumu, çocukluğu sırasında ve bi'seti öncesi meydana gelen hâdiseleri ele almaktadır.⁷⁸ Müellif, "Mekke'nin faziletleri" bölümünde de bu tür haberlere yer vermektedir.⁷⁹ Aynı

74 Şâmî, Fil olayını tefsir ve siyer rivayetlerini mezcederek sunmakta, tembihler kısmında ise olayla ilgili ibret-hikmet boyutu varsa değinmektedir. Günümüzde kimi çalışmaların hâdiseyi farklı kategorilerle ele aldığı görülmektedir. Örneğin Fil olayı; tefsir, tarih ve hikmet-ibret yönlerinden sistematik olarak incelenmiştir. Zikri geçen çalışma, tefsir ve tarih rivayetlerinin muhtelif başlıklarıyla kaynaklar ve araştırmalar ışığında bütüncül olarak verilmesi bakımından önemlidir. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Nadir Özdemir, "Siyer-i Nebî Tarih'ten Farklı Okunmalı mı? -Fil Olayı Bağlamında Bir Değerlendirme-", *Ekev Akademi Dergisi*, 2014, 18/59, 252-260.

75 Rivayetlerle ilgili bilgilerin tartışıldığı tenbihât bölümlerinde; kuşların taşıdığı taşın büyüklüğü konu edilmiş, ikinci olarak Yezîd b. Muâviye (61-64/680-683) döneminde Kâbe'nin mancınıklarla tahrip edilmesinde benzer bir ilâhî müdahalenin neden olmadığı izah edilmiştir. Üçüncü olarak ise bilinmeyen kelimelerin izahı verilmiştir. Bk. *Sübülü'l-hüdâ*, I, 223-224.

76 Bk. İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, X, 3465-3466; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 221.

77 Çağdaş yaklaşımlara örneklik teşkil etmesi bakımından Hüseyin Heykel'in (1888-1956), Fil vak'asında ordunun helâk olma sebebinin ebâbil kuşlarının attığı taşlardan ziyade, deniz tarafından gelen bir çiçek salgınına bağlaması zikredilebilir. Bk. Muhammed Hüseyin Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, 76. Fil olayına modern dönemde yapılan yaklaşımlarla ilgili olarak bk. Ömer Faruk Doğançül, *Câhiliye Döneminde Fil Olayı ve Etkisi*, Marmara Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2019, 90-95.

78 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 325-399.

79 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 139-228.

şekilde, ikinci ciltte “Hz. Peygamber’in doğumu sonrası, bi’seti öncesi meydana gelen olaylar” başlığı altında: Mekkelilerin Hz. Peygamber’in yüzü suyu hürmetine yağmur duasına çıkmaları ve bereketli yağmura nâil olmaları, dedesinin vefâtı sonrası amcası Ebû Talib’in himayesindeyken zuhur eden âyetler, amcasının onun hürmetine yağmur duasında bulunması, Şam’a seyahati esnasında meydana gelen deliller,⁸⁰ gençliğinde Allah tarafından cahiliye âdetlerinden korunması gibi delâil-irhâsât haberleri bulunmaktadır.⁸¹ Şâmî’nin yaşadığı döneme kadarki süreçte siyer eserlerinde bu konular, genellikle kronolojiyle bağlantılı olarak belli başlıklar halinde ele alınmaktadır. Onun da bu geleneğe bağlı kalarak Hz. Peygamber’in doğumu ve nübüvveti öncesi peygamberliğinin ispatı anlamını taşıyan delâil bahislerine yer verdiği gözlemlenmektedir. Ancak erken dönemde kaleme alınan eserlerde delâil haberleri sade-muhtasar anlatımlarla ve salt tarih rivayetleri halinde yer almaktadır.⁸²

Şâmî, bi’seti öncesi delâil içerikli olaylardan biri olan göğsünün yarılması hâdisesini, sütanneye verilmesi ve Hz. Peygamber’in şemâili bölümlerinde olmak üzere iki farklı yerde ele almaktadır. Şâmî şerh-i sadr hâdisesini ilk anlattığı yerde, olayı hikâye etmekte, konuyla ilgili uzun şiirler aktarmaktadır. İkinci anlatımında ise İnşirâh sûresinin ilk âyetini ve konuyla irtibatı olan başka âyetleri tefsir ederek sık sık müfessirlerin görüşlerine yer vermektedir.⁸³ Şâmî, Hz. Peygamber’in göğsünün yarılmasının; sütannede, on yaşında, bi’set anında ve isrâ gecesinde olmak üzere dört defa gerçekleştiğini rivayetlere dayandırarak zikretmektedir. Hâdisenin gerçekleşme zamanının zikredilmediği rivayetler için ayrı bir başlık açmıştır.⁸⁴ Şâmî, konunun arzında bu şekilde bir sıralamayı tercih ettikten sonra tenbihât kısmında, hem naklî hem de akli olarak olayın gerçekleştiğini temellendirmeye çalışmakta ve olayla ilgili uzun izahlara yer vermektedir. Bu bağlamda müellif, tenbihât kısmını yirmi maddeden oluşturmaktadır. Bu maddelerde Şâmî, olayın fizikî olarak gerçekleştiği ön kabulünden yola çıkarak rivayetlerin sahih kaynaklarda yer aldığını beyan etmekte; k-i ilâhiye’nin bu gibi olayları yapmasına imanın vacip oluşunu; olayın Hz. İsmâil’in (a.s.) kurban

80 Hz. Peygamber’in Şam’a seyahati esnasında gerçekleşen Rahip Bahira kıssasıyla ilgili rivayetlerin kritiği için bk. İhsan Arslan, “Vahiy Bağlamında Rahib Bahîrâ Olayı’nın Değerlendirilmesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Rize 2018, 8, 313-341.

81 Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ*, II, 120-174.

82 Örneğin, İbn Sa’d, bu tür haberleri rivayet öbekleri halinde şerhsiz zikrederek aktarmaktadır. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 118-134.

83 Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ*, I, 388-395; II, 58-73.

84 Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ*, II, 59-72. Konuyla ilgili rivayetlerin kritiğiyle ilgili bk. Bünyamin Erul, “Hz. Peygamber’in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmi Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) –Özel Sayı-*, Ankara 2003, 38-44.

edilme hâdisesinden daha üstün olduğunu; kalpte pıhtının neden önceden beri yer aldığı hikmetini; kalbe neden şerh-i sadr öncesi iman ve hikmetin doldurulmadığını; farklı zamanlarda gerçekleşen diğer şerh-i sadrların hangi hikmete mebni olduğunu; şerh olayının Hz. Peygamber'e eziyet verip vermediğini; olay anında herhangi bir alet kullanılıp kullanılmadığını; kalbin çıkarıldıktan sonra yıkanılan kabın mahiyetini; buradan yola çıkarak altın kullanmanın caiz olduğuna zehâb edilmemesini; yıkamanın zemzem veya kar-dolu ile vaki olduğu gibi ilginç konuları ele almaktadır.⁸⁵

SONUÇ

Şâmî, Hz. Peygamber'in hakikatının her şeyden önce yaratıldığı düşüncesini siyerin başlangıcı saymakta ve bunun "varlığın takdir edilmesi" gibi anlayışlarla izah edilemeyeceğini savunmaktadır. O, eseri *Sübülü'l-hüdâ*'da Hz. Peygamber'in risâletine kadar olan yerlerde delâil ve irhâsât haberlerine değişik başlıklar altında yer vermektedir. Eserde bunlarla ilgili yukarıda da değinilen birçok konu bu bağlamda zikredilebilir.

Delâil-İrhâsât haberlerinin birçoğu, üstte zikri geçen gerekçelerden ötürü tenkide tâbi tutulmuştur. Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması, Şam'a seyahati esnasında Râhib Bahîra ile karşılaşması gibi rivayet ve haberler, senet ve metin açısından tartışılmıştır.⁸⁶ Şâmî çoğunlukla, söz konusu haberlerin doğrudan kabulü yönündeki geleneğe tâbi olmakta ve onları eserine dercetmektedir. Şâmî'nin bu tür bahislerde geleneksel yaklaşıma sahip olduğu ve ilgili haberleri tüm detaylarıyla çok da tenkit süzgecinden geçirmeden kabul etmeye daha yakın olduğu anlaşılmaktadır.

85 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, II, 64-72.

86 Heykel, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, 85-88.

KAYNAKÇA

- Akman**, Mustafa “Hakikat-ı Muhammedî Düşüncesi Ve Bu Düşüncenin Referanslarını Aktaran İki Kaynak ve Müellifleri”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, 2, 107-131.
- Arslan**, İhsan, “Vahiy Bağlamında Rahib Bahîrâ Olayı'nın Değerlendirilmesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Rize 2018.
- Aydınlı**, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013.
- Belâzürî**, Ahmed b. Yahyâ, *Ensâbü'l-eşraf*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1996.
- Beyhakî**, Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-nübüvve*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.
- Canbulat**, Mehmet, “Hakikat-i Muhammediye”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 218.
- Doğangül**, Ömer Faruk, *Câhiliye Döneminde Fil Olayı ve Etkisi*, Marmara Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları ABD İslam Tarihi BD, İstanbul 2019.
- Ebü Nuaym el-İsfahânî**, Ahmed b. Abdullâh, *Delâilü'n-nübüvve*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1986.
- Efgânî**, Mevlevî Muhammed Molla Abdülkâdir, *Ukûdu'l-cümân fi menâkıbi Ebî Hanîfete'n-Nu'mân Tahkik ve Dirâse*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke 1979.
- Erul**, Bünyamin, “Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) –Özel Sayı-*, Ankara 2003.
- Firûzâbâdî**, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005.
- Gazâlî**, Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, *el-Fusûl fi'l-es'ileti ve ecvibetihâ*, ed-Dâru'l-Mısriyye'l-Lübnâniyye, Beyrut/Kahire 1991.
- Harman**, Ömer Faruk “Tübbâ”, *DİA*, Ankara 2012, XLI, 455-456.
- Heykel**, Muhammed Hüseyin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.
- İbn Manzûr**, Muhammed b. Mükrim b. Alî, *Lisânu'l-'arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1993.
- Kırış**, Şemsettin, *Beyhakî ve Delâilü'n-Nübüvve'si*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE Temel İslâm Bilimleri ABD Hadis BD, Konya 2009.

- Mâverdi**, Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tz.
- Mukâtil b. Süleymân**, *et-Tefsîr*, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 2002.
- Müneccid, Salâhuddîn**, *Mu'cem mâ ullife 'an Rasûlillâh*, Dâru'l-Kitâbi'l-Cedid, Beyrut 1982.
- Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân**, *el-Ecvibetü'lm fîmâ Süile's-Sehâviyyü 'anhu mine'l-ehâdisi'n-nebeviyye*, Dâru'r-Râye, Amman 1997.
- Süyûtî**, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tz.
- Şâmî**, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Taberî**, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-rûsul ve'l-mülûk*, Dâru't-Türâs, Beyrut 1967.
- Özdemir**, Mehmet Nadir, "Siyer-i Nebî Tarih'ten Farklı mı Okunmalı? –Fil Olayı Bağlamında Bir Değerlendirme–", *Ekev Akademi Dergisi*, 2014, 18, 59.
- Özervarlı**, M. Sait, "Hârikulâde", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 447.
- Özkavukçu**, Şaban, *Siyer Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.
- İbn Ebû Hâtîm**, Abdurrahmân b. Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Mektebetü Nizâr Mustafâ, Riyad 1998.
- İbn Hişâm**, Abdülmelik, *es-Sîre*, Mektebetü Mustafa el-Bâyî, Mısır 1955.
- İbn İshâk**, Muhammed, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- İbn Sa'd**, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- Kastallânî**, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minâhi'l-Muhammediyye*, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire tz.
- Makrîzî**, Takiyyüddîn Ahmed b. Alî, *İmtâu'l-esmâ' bi-mâ li'n-nebiyyi mine'l-ahvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- Yiğit**, İsmail, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991.
- Zeccâc**, İbrâhîm b. es-Seriyy, *Meânî'l-Kur'ân ve 'i'râbuhû*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1988.